

'מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם' –

'אמר בזה כבוד אצמו"ר הגה"ק וללה"ה שעל ידי העבודה שישראל עובדים מגיעין לקדושת אבות, היינו שאברהם היה עובד את השי"ת במסירות הנפש עד היכן שעקד את יצחק בנו והעלה אותו לשחוט, ואיתא במדרש (בראשית רבה נו, יח) שאחר הנסיון הזה בקש אברהם אבינו ע"ה שלא ינסה אותו עוד בנסיון כזה – היינו שביקש מהשי"ת שיקבע קדושת עבודה הזאת לדורות בלב כל ישראל שלא יצטרכו לילך עוד בעבודה כזאת, רק שהשי"ת יחתום שקדושה זאת קבועה בלבם בלי שום עבודה, וכל אימת שילכו בעבודה, יעוררו קדושה זאת הקבועה בלבם מקדושת אבות' (תפארת יוסף בשם הרה"ק מאיזביצא).

וכענין הזה שמענו בשם הבעש"ט וצללה"ה שאמר על עצמו שאם היה יודע בטח בעצמו שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב, והיינו שבשורש תולדתו הוא מקושר בקדושה, היה הולך עם הכובע שלו מן הצד כנהוג במי שהוא שש ושמח בעצמו, על כי הולך לבטח דרכו ולא יפחד משום דבר. ושמענו על זה מרבנו הקדוש וצללה"ה שעל כל זה יוכל לפעול זאת ברחמים, שיהיה נחשב משורש תולדתו בקדושה' (עפ"י פרי צדיק סוכות ט; דברי סופרים יח).

דף טז

הערות וציונים

'איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא' – שלדעת האומר משום גלות, די בכך. ואמנם מאחר ותקנו לגלות ממקומם, תקנו כבר שיצאו לרחוב משום פרהסיא, אלא שאם אין אפשרות לצאת לרחוב יוצאים לבית כנסת אחר לדעה זו (עפ"י חדושים ובאורים).

'אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן'. לשון זו 'מריש כי הוה...' מודגל בפי רבי זירא בכמה מקומות; ברכות ו: ושם נג: שבת כג. וע"ז מ. – כפי שציין בספר מגדים חדשים שבת שם.

תד"ה הר – על כתיבת 'ירושלם' (ללא י' או עם י') בגטין ובכלל – ע' בהרחבה בהר צבי כאן במנהג ירושלים לכתוב בגטין 'ירושלם' חסר. וע' גם בחדושים ובאורים שדקדק מלשון התוס' שגם באגרות היו כותבים כן. וראה פריסת היריעה במאסף 'סיני' יובל המאה, במאמרו של הרב נריה גוטל שליט"א.

הנה מאמר שכתב הגר"י מרצבך זצ"ל, שהתפרסם בעיתון 'המודיע' (נדפס ב'עלה יונה' עמ' תי) תחת הכותרת **'למען ירושלם'**: 'מנהג ותיק ונאה שנתקדש, מלא התוכן והגעגועים, עומד להשתכח ולהיעלם. אמנם אינו נוגע אלא בקוצו של יו"ד, אך אין מי שרשאי לבזו לקטנות.

במה דברים אמורים?

מקבל אני הזמנות שמחה לרוב, ב"ה, מתוך חוגי חרדים שבחרדים, שולחים כתבי תעמולה ומכתבים ממוסדות של מהדרין מן המהדרין, יוצאים לאור יום יום ספרי קודש על טהרת ההלכה והאמונה – וברוב רובם מופיע שם מקום המזמינים והמוסדות וההוצאה לאור (ואף עתון זה אינו יוצא מהכלל): ירושלים, בכתוב מלא, עם יו"ד לפני המ"ם הסופית.

אבל זקנינו חכמינו ורבותינו היו יודעים שעדיין, וגם בתקופתנו, ירושלים לא שלמה היא, וחסרה היא. ויצא זיווה והדרה וחר הבית שמש, ועדיין לא ראויה לשם הזוגי, המציין ירושלים של מעלה המכוונת לירושלים של מטה, ובכוונה קדושה בחרדת הקודש נהגו לכתוב ירושלים בכתוב חסר בלא ה"ד. נכון, קריאתנו והבעתנו היא כדרך כל קרי וכתוב בתורה ובנ"ך כמו הקרי, שהוא בכל התורה העיקר להלכה, איך שנשמעת המלה באוזני כל איש מפי הקוראה, אך הכתיב, שבעל הספר, הקורא היודע לקרות, הלמדן, רואה מראה לפניו הבנה עמוקה ומגלה לו רמזי התורה (השווה: אשר לו – כתיב לא – חומה). ירושלים באוזני כל ישראל נשמעה כירושלים השלמה והכפולה, אך לומדיה וותיקיה, ביראת קדושתה כותבים ובלב מצפה לישועה כתיב חסר: ירושלים שתיבנה ותיכונן במהרה בימינו'.

'כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים'. בענין הליכה והשתטחות על קברי אבות וקברי צדיקים, ובמה שכתבו הפוסקים שאין לשים מגמתו לנוכח המתים השוכנים שם, שקרוב להיות בכלל 'דורש אל המתים', אלא יבקש מה"ת שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר – ע' במובא בסוטה לד.

'אדם של צורה'. רש"י מפרש: בעל קומה שדבריו נשמעים. וכעין זה בפירוש רש"י שעל הרי"ף: אדם יפה תואר שפניו כפני אריה ודבריו נשמעים'. ויש אומרים שהוא כינוי לתלמיד שעדיין לא למד כל כך עד שייקרא 'חכם'. ויש מפרשים: איש ציבור העומד בפרץ לדורו וראוי למנותו פרנס על הציבור (ע' רא"ש מועד קטן כב; רבי"ה תתסח).

'אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה, לאדם שתופס שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו – כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה'. וכן כתב הרמב"ם (תשובה ב, ג): 'כל המודה בדברים ולא גמר בלבו – הרי זה כטובל ושרץ בידו, שאין טבילה מועלת לו עד שישליך השרץ'. ויש לשאול, הלא וידוי בפה בלבד ללא חרטה פיטומי מילי בעלמא הוא, ולמה דימוהו לטבילה עם שרץ.

אך נראה הכוונה שמתחרט על חטאו ואינו רוצה בו אלא שלא גמר בלבו בהחלטה ברורה שלא יעשהו שוב אם יתקנו יצרו. ובוה לא יצא ידי חובת תשובה, שעדיין שרץ בידו (ע"ע בשם משמואל נצבים תרעא ד"ה אך, ובמובא בשבועות יג).

'ע"ב) 'זהו עונין אחריו אמן, וחזן הכנסת אומר להם תקעו בני אהרן – תקעו'. משמע שאף בגבולין תוקעים 'בני אהרן'. [ובהמשך לענין תקיעה במקדש מזכיר 'תקעו כהנים' – אפשר ששם מצוה בכשרים לעבודה, ואילו כאן כל בני אהרן כשרים]. וכן מובא מהגאונים. והרמב"ן בחידושיו כתב שאם אין כהנים תוקעים לויים וישראלים.

ובספר מנחת חינוך (שפד) כתב שדוקא כשתוקעים בחצוצרות צריך כהנים, אבל בשופרות לא מצינו שתהא הקפדה על כהנים. ודבריו תואמים עם דברי הראב"ד שבברכות היו תוקעים בחצוצרות אף בגבולין, ואז מקפידים שיתקעו כהנים, משא"כ לאחר התפלה שתוקעים בשופר, אפשר בכל אדם, ואולם כאמור אין כן דעת הגאונים (ע' בירור הלכה).

'לפי שאין עונין אמן במקדש'. בטעם הדבר, פרש המהרש"א על פי דברי המקובלים, ש'אמן' הוא צירוף שם הויה ואדנות [וכן הוא גם בגימטריא – 91. וזהו גם הטעם למה שאמרו גדולי העונה אמן יותר מן המברך]. ובמקדש, שהזכרת השם היתה ככתבו, לא צרפו יחדיו שם אדנות ושם הויה. ואמנם גם

בעניית 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' נרמז שם אדנות, כי 'כבוד מלכותו' היינו אדנות, אך אין שתי השמות משולבים במילה אחת, כב'אמן' (צל"ח ברכות סג).

וכמה אחרונים תמהו על כך, כי לפי הנראה גם כאשר לא הזכירו את השם ככתבו במקדש (בשאר ברכות מלבד נשיאת כפים ועבודת יום הכפורים. או מחוץ לעזרה), לא ענו 'אמן' אלא 'ברוך שם' (ע' רש"ש יומא סט. הגהות רא"מ הורביץ כאן). אכן עיקר דברי המהרש"א והצל"ח כבר מופיעים בדברי הריטב"א (כאן וביומא טז) ורבנו בחיי (בשלח), שזה שלא ענו 'אמן' במקדש, מפני שהזכירו שם בשם המפורש ולא בכינוי.

ושמעתי בפירוש הענין לפי שבמקדש השכינה שורה בגילוי, וזהו הטעם שהשם נקרא נכתבו ולא נאמר בו 'זה שמי לעולם' [כבחינת עולם הבא שהצדיקים מורים באצבעים ואומרים 'הנה אלקינו זה', ולכן גם אז יהא נקרא ככתבו, כמו שאמרו בפסחים נ]. ועל כן אין עונים 'אמן' שעניינו אמונה בדבר שעתה אינו גלוי ומפורש, ותפילה לאימות הדבר בעתיד, ואילו במקדש כבר עתה גלוי וידוע כבוד מלכותו, ולכן אומרים 'ברוך שם' – בהווה.

וע"ע בלשון רש"י פר' יתרו כ, כ; תוס' רי"ד יומא ע. ראשונים ברכות נד בשם הראב"ד; מגדים חדשים שם; ראשון לציון ומגדים חדשים שם סג.

ומפני שעונים במקדש באריכות, בדין הוא שיאריכו המברכים ויאמרו 'מן העולם ועד העולם' (עפ"י ריטב"א. ע' פירוש נוסף בספר בן יהוידע ברכות סג).

ככתבם וכלשונם'

'תנו רבנן עמדו בתפלה... ומרוצה לעם'. פירש רש"י ז"ל, מרוצה לעם – שמסכימין לתפלתו, אלמא בענין שליח ציבור שיהא העם מסכימין לתפלתו, ואם רובן מסכימין והמועט אינם מסכימין האיך תתקבל תפלתו עבורם אפילו הוא מתכוון עליהם, הואיל ואינם מסכימים לתפלתו, אף על פי שיש בו כל מדות טובות שהזכרו בכרייתא אפילו הכי אכתי בעינן שיהא העם מסכימים.

ומורידין אותו לפני התיבה דקתני בכרייתא, היינו כל השנה. ואפילו תמצא לומר דדוקא בשעת עצירת גשמים קמייירי, ראש השנה ויום הכיפורים יומי דרחמי ולא גריעי מעצירת גשמים. ועוד סברא הוא דמרוצה לעם דקתני היינו בכל השנה, דהאיך יצאו בתפלתו והם אינם מסכימים לתפלתו... הלכך אין נכון להתמנות להיות ש"ץ אלא בהסכמת כל הציבור... ומ"מ צריך ש"ץ לעסוק שיאהבו אותו ולהחניף לציבור ולעבור על מדותיו, דבעינן שיהא עניו ושפל ברך, אבל [במילי דשמיא אסור לו להחניף להם אלא] צריך להוכיחם' (מאור זרוע קיד; ומובא בשינויים קלים בשו"ת מהרי"ל צז).

'... וקולו ערב... נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה... זה שליח צבור שאינו הגון היורד לפני התיבה' –

'שאלת עוד בשליח צבור שקולו ערב ונאה לשומעים ומאריך בתפלתו כדי שישמעו העם קולו ערב ומתנאה בזה ושמה בקולו ודעתו בכך בעת שהוא מתפלל, ואומר שראוי הוא בכך ושיהא שמח בלבו – אם ראוי למחות בו שראוי לעשות תפלתו תחנונים והיאך יהיה זה מתחנן מתוך שמחה? תשובה: דברים אלו אחר כונת הלב הם אמורים; אם שליח צבור זה שמח בלבו על שנותן השבח וההודאה לשם בקול ערב ובנעימה, ושמה מתוך יראה – תבוא עליו ברכה, שאחד מן הדברים המחוייבין למי

שמורידין לפני התיבה הוא שיש לו נעימה וקולו ערב, וכדנניא במסכת תענית... אבל צריך להתפלל בכובד ראש, דתנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ויעמוד באימה כמי שעומד לפני שכינה... לפיכך שליו צבור זה, אם שמח ועומד ביראה וכדכתיב עבדו את ה' ביראה וגילו ברעהה הרי זה משובח, אבל אם מתכוין להשמיע קולו ושמח לקולו שישמעו העם וישבחוהו – הרי זה מגונה, ועליו ועל כיוצא בו נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ומכל מקום כל שהוא מאריך בתפלתו לא טוב עשה, שבכמה מקומות אמרו לקצר מפני טורח צבור... (מתוך תשובת הרשב"א ח"א רטו).

'... ואני שמעתי משארי, החכם המרומם כמהר"ר אברהם אפומאדו ז"ל שהיה בעיר בורסה בשנים קדמונים שליו צבור אחד מופלג בזקנה, כשהיה קורא בספר תורה היה עושה תנועות בידו לרמוז מאורעות הקריאה, ונהג כן שנים הרבה. פעם אחת נכנס שם רב אחד ומנעו מזה, שנראו הדברים בעיניו דרך בזיון, ובעתוהו בחלום ואמרו לו: איש אחד שהיה מכבד להקב"ה והיה משמח בו, מנעתו מלשמחו! מיד בשחר השכים הרב לפתחו של שליו צבור לשאול ממנו מחילה, ולבקש ממנו שיחזור לתנועותיו. עד כאן. הרי שהכל הולך אחר הכוונה' (שבט מוסר לד, כג).

דף יז

רבי אומר: אומר אני. על ביטוי זה ע' בב"ב קכד ובקדושין ט.

'אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו.' רש"י (כאן ובסנהדרין כב:) מפרש 'קלקלתו' – שכמה שנים לא חזרה בירה, קלקלה זו היא תקנתו לשתות יין. [נראה שלפירוש זה ראוי לקרוא כן: 'שתקנתו קלקלתו']. ורבנו חננאל והרמב"ם (ביאת מקדש א, ז) והערוך ('תקן') מפרשים 'קלקלתו' – זה שאינו מכיר משמרתו ולא בית אבותיו, כיון שאינו יכול לעבוד [לכתחילה עכ"פ. ע' מרכבת המשנה] עד שיקבע בבית אב שלו ובמשמרתו – היא תקנתו לשתות שהרי אינו ראוי לעבודה כעת. לפירוש זה [דלא כרש"י] רבי אינו מתיר אלא בשאינו מכיר משמרתו ובית אביו. [והראב"ד השיגו, וכי כשיבנה בית המקדש לא יהיה שם מצרף ומטהר ומודיע המשמרות הראויות ושבתם ויומם, ויהיו ראויים לעבוד מיד. והכסף-משנה כתב: ואני אומר שכשיבנה בית המקדש אפילו אם יבנה בידי שמים, לא בו ביום שיבנה יודיע המשמרות הראויות ושבתם. ועוד שדעת הרמב"ם שבלא בגין בית המקדש אפשר להקריב קרבנות...].

'אמר אביי: כמאן שתו האידינא כהני חמרא – כרבי.' רבנו חננאל מפרש (ומובא בראבי"ה תתע) שאביי בא לומר שזוה ששותים הכהנים אינו אלא כדעת יחיד, אבל יש לנהוג כחכמים ולהימנע משתיית יין. וכן אמרו במקום אחר (ע' כתובות סה.) על אביי עצמו שהיה כהן, שלא היה שותה יין. ואולם יש מפרשים שם שאביי נמנע משתיית יין משום עניות ולא מן הדין – עתוס' הרא"ש שם. וכן יש שכתבו להוכיח מברכות מב: שאביי היה שותה יין ביום טוב. אך יש לדחות לפי מה שכתבו התוס' כאן שיין שבתוך הסעודה מותר, שאינו משכר. ועוד אפשר שהיה שותה יין מוגז בכמות שאינה משכרת. – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א צב, ב; מגדים חדשים ברכות שם.

עשרים וארבע ברכות; שמונה עשרה שבכל יום (מלבד ברכת 'ולמלשינים' שתיקנה שמואל הקטן ביבנה. רש"י, ועתור"ד לעיל יג), ומוסיף עליהן עוד שש. תחילה מוסיף דברים ומאריך בברכת גאולה וחותם 'גואל ישראל', ולאחריה מוסיף שש ברכות וחותם כל אחת ואחת כענינה, כמפורט במשנתנו. (וראה הנוסח בשלמותו בחדושי הרמב"ן).

ב. שלש תעניות הראשונות; לדברי רבי יהושע אנשי משמר מתענים ולא משלימים, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב והם באים לסייעם, ואם מתענים אין להם כח לעבוד. ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. וחכמים אומרים: אלו ואלו לא היו מתענים כלל. שלש שניות – לרבי יהושע, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ולא משלימים ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. שבע אחרונות – לר"י, אלו ואלו מתענים ומשלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים.

דפים טו – טז

ט. א. אלו מנהגי צער נהי ותשובה עושים בתעניות אחרונות?

ב. את מי מורידים לפני התיבה להתפלל?

א. בתעניות אחרונות היו יוצאים לרחוב – לומר, זעקנו בצנעה ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא (רבי חייא ב"ר אבא); – גלינו, גלותנו מכפרת עלינו [ריש לקיש. ולפי טעם זה, הוא הדין כשגולים מבית הכנסת לבית הכנסת].

ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר – לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו (רבי יהושע בן לוי). מתכסים בשקים – לומר הרי אנו חשובים כבהמה (רבי חייא בר אבא).

נותנים אפר מקלה על גבי תיבה – כלומר עמו אנכי בצרה; בכל צרתם לו צר (רבי יהודה בן פוי; ריש לקיש). [אמר רבי זירא: בתחילה, כשראיתי לחכמים שנותנים אפר מקלה ע"ג תיבה – מזדעזע לי כל גופי].

וכן נותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית דין, ואחר כך כל אחד ואחד נותן בראשו – במקום תפלין. [הנשיא ואב"ד, אחרים נותנים על ראשם, שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, ויש בדבר עגמת נפש יתרה]. ר' לוי בר חמא ור' חנינא; אחד אמר: הרי אנו חשובים לפניך כאפר. ואחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק. [ויש ביניהם נתינת עפר; לטעם ראשון נותנים ולשני אין נותנים. וכתבו התוס' שלפי זה יש ליתן אפר שמעצמות אדם דוקא].

יוצאים לבית הקברות – אחד (מהזוג הנזכר) אמר: הרי אנו חשובים לפניך כמתים. ואחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. [ויש ביניהם קברי עכו"ם].

א. הסכמת הפוסקים האחרונים שלכתחילה יש לילך על קברי ישראל, ואם אין – הולכים על קברי עכו"ם. ובלבד שאין הגויים מעמידים גילוליהם בבית הקברות.

ב. הסכמת אחרונים (ע' שערי תשובה תקעט, מהנוב"י) שאין להביא ספר התורה לבית הקברות.

הזקן שבהם [והוא חכם] אומר דברי כיבושים, [אם אין זקן שהוא חכם – אומר חכם שאינו זקן, ואם לאו – אדם של צורה, שדבריו מתקבלים]: לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שכן מצינו באנשי נינוה וכו'.

ב. עמדו בתפילה, מורידים לפני התיבה זקן ורגיל (בתפילה, שתפילתו שגורה לו ולא יטעה). אעפ"י שיש שם זקן וחכם אין מורידים אלא אדם הרגיל. רבי יהודה אומר: מטופל ואין לו (= יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס, שלבו דואג עליו), ויש לו יגיעה בשדה (שמתכוין יותר בתפלת הגשמים) וביתו ריקם [מן העבירה. רב חסדא], ופרקו נאה – זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו (אביי), ושפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן. [נתנו חכמים עיניהם בר' יצחק בר אמי].
[...נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה – זה ש"ץ שאינו הגון היורד לפני התיבה].

דף טז

כ. כיצד סדר התקיעות שבתפלת תענית, במקדש ובגבולין?

בגבולין, לאחר עניית 'אמן' על ברכת 'גואל ישראל' [שהיה מוסיף בה דברים כנ"ל], חזן הכנסת אמר להם תקעו בני אהרן – תקעו. ואומר הברכה שלאחריה '... ברוך זוכר הנשכחות', והם עונים אחריו 'אמן', וחזן הכנסת אומר: הריעו בני אהרן – הריעו. וכן בכל ברכה וברכה, באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו.

ובמקדש נוסח הברכה 'ברוך ה' (אלקים) אלקי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל'. והם עונים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' – שאין עונים 'אמן' במקדש. וחזן הכנסת אומר: תקעו הכהנים בני אהרן – תקעו וכו'. (רש"י מפרש שחזן הכנסת חוזר ואומר להם '... מי שענה... ברוך...') אעפ"י שאמרו אותו זקן).

וכן הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנניה בן תרדיון בסיכני. וכשבא הדבר לפני חכמים אמרו: לא היו נוהגים כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית.

יש אומרים שאף בגבולין מצוה על הכהנים לתקוע. ויש אומרים, דוקא כשתוקעים בחצוצרות, אבל בשופר אין הקפדה בכהנים.

דף יז

כא. א. מהו דין שתיית יין לאנשי משמר ולשאר כהנים – בזמן הבית ובזמן הזה?

ב. מה דין תספורת ותכבוסת לאנשי משמר ואנשי מעמד?

ג. מהי התדירות של תספורת המלך, כהן גדול וכהן הדיוט?

ד. מה עונשם של שתויי יין ופרועי ראש שעבדו? האם חיללו עבודה?

א. אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים – שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו להם. אנשי בית אב אסורים ביום ובלילה מפני שהם עסוקים תמיד בעבודה.

מכאן אמרו, כל כהן שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו, וגם יודע שבתי אבותיו קבועים שם (ולא נתחללו) – אסור לשתות יין כל אותו יום. מכיר משמרתו ואין מכיר משמרת בית אב שלו – אסור לשתות כל אותה שבת. אינו מכיר משמרתו – אסור לשתות יין כל השנה, אם יודע שבתי אבותיו קבועים שם וראויים לעבודה. לדברי רבי, בעצם היה לאסור גם על המכיר משמרתו ובית אב שלו (שמא ישתנה סדר המשמרות ושמא יעבדו כולם לחנוכת הבית), 'אבל מה אעשה שקלקלתו תקנתו'. (רש"י: שכבר שנים